

Elämän pienet hetket ja yhteiskunnan suuret muutokset Adornon ajattelussa

JUHO REKOLA

Theodor W. Adornon (1903–1969) teoksille ja luennoille on ominaista niiden tarttuminen erilaisiin pieniin yksityiskohtiin, kuten yksityisen elämän tapahtumiin, tietyn ajattelijan teoksessaan esittämään muotoiluun tai alaviitteen kaltaiseen sivujuonteeseen. Tällaiset detaljit Adorno pyrkii puolestaan kytkemään suurempiin historiallisiin prosesseihin. Juuri suomennettu teos *Minima Moralia: Ajatuksia särjetystä elämästä* (2024/1951) tuo parhaiten esille Adornon tavan käsitellä yksittäistä ja yleistä yhdessä ja sitä, miten nämä osapuolet ovat välittyneitä keskenään. Adorno tutkii teoksessa lukuisia yksityiskohtia ja laajempia prosesseja kuten esimerkiksi ovien sulkemista, suhdetta esineisiin, okkultismin suosiota, lastenlauluja, kulttuuriteollisuutta, äärioikeistoa ja syrjintää monen muun asian ohella. Adornon pieniin yksityiskohtiin kiinnittyvää ajattelua ilmentää myös teoksen sisältö ja muoto, kokonaisuuden pitäessä sisällään yli 150 lyhyttä esseettä tai aforismia.

Minima Moralian alaotsikkoa mukaillen näitä lyhyitä tekstejä voisi verrata eräänlaisiin särkyneisiin sirpaleisiin, jotka heijastavat valoa niitä ympäröivästä todellisuudesta. Mikko Immanen (2024, 333) katsoo suomennoksen jälkisanoina

Adornon perustelleen yksityiskohtiin ja elämään kiinnittyvää ajatteluaan jo vuoden 1931 virkaanastujaisluennossaan ”Filosofian aktualisuus”. Immanen kirjoittaa:

Jos filosofia on lähestynyt maailmaa yleisen näkökulmasta, palauttaen yksittäiset kohteet jonkin abstraktin kategorian edustajiksi, Adornon pyrkimyksenä on päinvastoin saada yleinen – joka hänelle tarkoittaa yhteiskunnallisia suhteita – näkyviin yksittäisissä ilmiöissä itsessään. (Immanen 2024, 333.)

Immanen valaisee Adornon pyrkimystä esimerkiksi ”lukosta”: metafysiikan tarjoamat yleiset käsitteet tarjosivat avaimen, joka oli liian suuri mahtumaan lukkoon, kun taas Adornon kritisoiman modernin positivismin tosiasioihin kiinnittyvä ajattelu tarjosi liian pienen avaimen (Immanen 2024, 334). Kiinnittämällä huomiota yksittäisiin tai erilaisiin fragmentteihin ja rakentamalla niistä *konstellaatioita* voimme valottaa tätä kokonaisuutta, sen ratkaisevia kysymyksiä ja mahdollisuuksia vallitsevan järjestyksen yli (mt.). On kuitenkin hyvä muistaa Adornon pyrkimys luoda monitieteellistä kriittistä teoriaa, sillä

pelkästään filosofia ei pysty avaamaan tätä lukkoa vaan se tarvitsee avukseen muita tieteitä ja tutkimustapoja.

Miten sitten lähestyä vallitsevaa yhteiskunnallista järjestystä adornolaisittain? Valaisen tässä tekstissä keskeisiä Adornon tutkimustapoja ja ydinkäsitteitä, joiden avulla hän valotti yhteiskunnallista tilannetta. Ensiksi avaan Adornon ajatuksia koskien *totaliteettia* ja kuvaan, miten se toimii hänen kriittisen teorian epistemologisena mutta myös normatiivisena ennakkoehtona. Tämän jälkeen tarkastelen Adornon tapoja lähestyä tätä totaliteettia *tulkinnan, kokemuksen, mallien ja konstaatioiden* avulla.

Yhteiskunnan, sen eri osa-alueiden ja ulkopuolen totalisaatio

Adornon keskeisimpiin pyrkimyksiin kuuluu oman aikansa muuttuvan, ristiriitojen täyttämän ja kriiseihin taipuvaisen kapitalistisen yhteiskunnan kriittinen tarkastelu.¹ Yksi tärkeimmistä käsitteistä, jonka avulla Adorno koettaa lähestyä vallitsevaa tilannetta on totaliteetti. Adornon ajatusta totaliteetista voisi kuvailla negatiiviseksi totaliteetiksi, joka on uudelleenmuokkaus G. W. F. Hegelin totaliteetikäsityksestä. Silti *Minima Moraliassa* Adorno kirjoittaa jo Hegelin ja klassisen taloustieteen käsittäneen, kuinka porvarillinen yhteiskunta on ”totaliteetti [, joka] tuottaa ja uusintaa itseään uudelleen jäsentensä antagonististen intressien keskinäisyhteydessä” (Adorno 2024/1951, 18). Adornon tulkinnan mukaan klassisen taloustieteen ajattelijat ja Hegel ymmärsivät, miten porvarillinen yhteiskunta ristiriitaisesti tuhoutuu mutta samalla elää omien sisäisten ristiriitojensa avulla. Adornon käsityksessä totaliteetista voi havaita vaikutteita myös Karl Marxilta, Max Horkheimerilta ja Gyorg Lukácsilta (kts. esim. Heitmann 2018, 589).

Christian Ludwigin (2019, 807) mukaan toisen maailmansodan jälkeisenä aikana kiinnostus ”yhteiskunnasta kokonaisuutena” alkoi hävitä. Ludwigin (mt. 807) mukaan tuolloin sosiaaliteiteissä korostettiin ensisijaisesti empiiristä tutkimusta ja pyrittiin löytämään sitä varten sopivia metodeja. Yhteiskunta totaliteettina sai siirtyä

ihmisten ”todellisten” elämän yhteyksien (saks. *Lebenszusammenhänge*) tutkimuksen tieltä (mt. 807). Sen sijaan, että olisi pyritty teoreettisiin ja empiirisiin keinoin ymmärtämään yhteiskunnan perustavimpia rakenteellisia piirteitä, siirtyi tieteenalan päähuomio välittömien ilmiöiden empiiriseen tutkimukseen ja metodologian kehittämiseen. Ludwigin mukaan (mt. 808) ”frankfurtalaisen kriittisen teorian” edustajat pyrkivät ratkaisemaan tätä yhteiskuntaa ja totaliteettia koskevaa kysymystä, jota muut sosiologit laiminlöivät.

Lars Heitmann erottaa Adornon totaliteetikäsityksestä normatiivisen ja sisällöllisen puolen sekä käsityksen systemaattiset seuraukset tutkimukselle (Heitmann 2018, 589–590). Kaksi ensimmäistä puolta on helposti ymmärrettävissä. Heitmannin tulkinnan mukaan totaliteetin käsite toimii Adornon kriittisen teorian lähtökohdaksi, joka on paitsi yksi tärkeimmistä tutkimusta ohjaavista ennakkoehtoista, myös normatiivinen ehto: totaliteetista on päästävä eroon (mt. 590). Kriittisen teorian on otettava lähtökohdaksi totaliteetin käsite ymmärtääkseen, miten vallitseva yhteiskunnallinen kokonaisuus muuttuu vähitellen homogeeniseksi kokonaisuudeksi. Tätä totalisaation aiheuttamaa tasapäästymistä vastaan on taisteltava teoreettisin, käytännöllisin ja poliittisin keinoin. Silti on hankalampaa hahmottaa miten Adorno lähestyy esimerkiksi teoreettisin keinoin yhteiskunnan ja sen eri osien totalisoitumista. Heitmannin (mt.) mukaan Adorno koettaa lähestyä totalisaatioprosessia kokemuksen, tulkinnan ja konstaatioiden avulla. Näitä avataan enemmän seuraavassa luvussa.

Heitmannin (2018, 589–590) tiivistyksen mukaan Adornon käsitys yhteiskunnasta antagonistisena totaliteettina viittaa Adornon käsitykseen siitä, kuinka kapitalistisen tavaratuotannon laajalle levinnyt, irrationaalinen ja dynaaminen tausta muovaa subjektiivisuutta, yhteiskunnallisia suhteita ja ihmisten luonnollisia olosuhteita. Kapitalistisen vaihdon määräämä yhteiskunta kehittyi kapitalististen suhteiden alla ihmisten ja heidän välisensä suhteiden ”totaalisen” sisällyttämisen ”funktionaaliseksi keskukseksi” (mt. 589–590). Heitmannin mukaan Adorno korostaa,

kuinka tämä kokonaisvaltainen ”funktionaalinen keskus” eli totaliteetti ei pysy pystyssä ilman ”yksilöllisiä ilmiöitä” (mt. 589–590). Tämä funktionaalinen keskus on olemassa yksittäisten ihmisten ajatuksissa, toimissa ja tunteissa yksittäisissä tilanteissa ja yksittäisissä instituutioissa (mt. 590). *Minima Moraliassa* Adorno kirjoittaakin:

Individualistisessa yhteiskunnassa yleinen ei kuitenkaan toteudu vain yksilöiden yhteisvaikutuksen kautta, vaan yhteiskunta on olennaisesti yksilön itsensä substanssi. (Adorno 2024/1951, 18.)

Tätä yhteiskunnan totalisoitumista voisi hahmotella prosessina, jossa subjekti pyrki herruuttamaan yksilöitä, yhteisöjä, luontoa ja muita subjektin ulkopuolisia asioita. Alex Demirovicin (2019, 122) tulkinnan mukaan totaliteetti on ennen kaikkea ”tendenssi totalisaatioon, yhtenäisyyteen, systeemiin”. Tätä taipumusta totalisaatioon voisi havainnollistaa marxilaisittain pääoman käsitteen avulla. Yhteiskunnallisena suhteena toimiva pääoma pyrki levittäytymään yhteiskunnan eri osa-alueille tai sen ulkopuolelle saadakseen ne arvontuotannon logiikan alaiseksi tai palvelemaan kapitalistista arvontuotantoa.

Vaikka Adornon ajan yhteiskunnassa saattoi tapahtua erilaistumista eri tahojen välillä, hänen mukaansa yhteiskunta on kehittänyt taipumuksen, tendenssin, kiihdyttää integraatiota yrittäen samalla pidätellä erilaistumista (Adorno 2000/1993, 42). Samalla kun yhteiskunta kasvavissa määrin integroituu ja rationalisoituu, kasvavat myös sen disintegraatio ja irrationaalisuus (mt. 44). Tätä disintegraatiota ilmentävät kapitalistisen yhteiskunnan antagonismit, jotka toimivat paradoksaalisesti sen elinehtoina (kts. esim. Adorno 2024/1951, 18; Ludwig 2019, 808–809). Borhane Blili-Hamelinin ja Arvi Särkelän (2020, 54) mukaan näitä yhteiskunnassa ilmeneviä ristiriitoja voi ilmetä esimerkiksi yhteiskunnallisten ryhmien, eri sektoreiden, yhteiskunnallisen vallan ja vallattomuuden välillä sekä itse ihmisen sisällä esimerkiksi viettien ja impulssien vuorovaikutuksessa.

Adornon ajatuksien mukaan näiden totaliteetin imaisemien osien on hankalaa elää ilman

totaliteettia mutta myös totaliteetin on hankalaa elää ilman sen yksittäisiä osia. Ensimmäisen vaikutus painaa enemmän kuin jälkimmäisen, mutta yksittäinen voi osoittaa sinnikkyyttä. Totalisaation aiheuttaman vähittäisen tasapäistymisen myötä yksittäiset hetket tai kokemukset korostuvat, jolloin ne voivat valaista totalisoituvaa yhteiskuntaa ja esittää mahdollisuuksia sen yli. Seuraavaksi keskityn näihin yksittäisiin hetkiin ja siihen, miten Adorno koettaa niiden avulla lähestyä totaalisesti muuttuvaa yhteiskuntaa.

Tulkinta, kokemus, mallit ja konstellaatio: avaimia totaliteettiin

Jos yhteiskunnan totalisoituminen on päätynyt siihen pisteeseen, ettei vähitellen mitään ulkopuolista ole jäljellä, miksi kiinnittää huomiota yksittäisiin kokemuksiin? Eivätkö yksilöt, yhteisöt ja heidän kokemuksensa ole jo menetettyjä? Ristiriitaisesti Adorno näkee tasapäistymisen keskellä hetkittäisen toivon linnakkeen. *Minima Moraliassa* Adorno toteaa:

Ottaen huomioon totalitaarisen yhtenäisyyden, joka välittömästi kuuluttaa erilaisuuden hävittämisen mielekkyyttä, jotain vapauttavasta yhteiskunnallisesta voimasta lienee väliaikaisesti kertynyt yksilöllisen alueelle. Tällä alueella kriittinen teoria ei viivy pelkästään huonolla omatunnolla. (Adorno 2024/1951, 18.)

Adorno kuitenkin esittää varauksia projektileen sanomalla: ”subjektista lähtökohtansa ottavat pohdinnat ovat saman verran väärässä kuin elämästä itsestään on tullut lumetta.” (Adorno 2024/1951, 16). Miten sitten voimme lähestyä yksittäisiä kokemuksemme ja miten voimme niiden avulla saada teoreettisen otteen vallitsevasta totalisoituvasta yhteiskunnasta ajautumatta uskottomuuteen tai passiivisuuteen? Näitä keinoja voidaan valaista Heitmannin (2018) esittämillä ajatuksilla kokemuksesta sekä tulkinnoista ja ajattelusta konstellaatioiden ja mallien avulla. Nämä eri keinot toimivat tapoina, miten lähestyä yhteiskunnallista

totaliteettia subjektiivista lähtökohdista ja alhaalta käsin. Adorno kiinnittää ajattelussaan erityisesti huomiota subjektien kokemuksiin ja miten objektiiviset ilmiöt ilmenevät niissä. Näiden kokemusten ja eri objektien analyysia voi auttaa tulkinta tai myöhemmin esiteltävä fysiognominen tutkimustapa. Yksittäisten kokemusten, tulkintojen ja käsitteiden avulla voimme rakentaa erilaisia malleja ja konstellatioita valaistaksemme yhteiskunnallisen todellisuuden olennaisia mutta myös muuttuvia piirteitä.

Adornon tuotannon toista päätaivoitetta voisi luonnehtia pyrkimykseksi diagnosoida ne tekijät, jotka tyrehdyttävät kokemuksellisuutta, ajattelua ja toimintaa. Samalla pyrkimyksenä on löytää ennakkoehdot, jotka synnyttävät uudenlaisen ajattelun ja toisintekemisen mahdollisuuksia. Esimerkiksi intellektuaalisten ja somaattisten kokemusten avulla voimme vähitellen ymmärtää paremmin vallitsevaa ristiriitaista ja kriisiin taipuvaista kapitalistista yhteiskuntaa ja koettaa keksiä tapoja vallitsevan tilanteen muuttamiseksi. Abstraktilta vaikuttava totaliteetti tuntuu yksilöiden kokemuksissa ja sitä voi tulkita näiden kokemusten kautta (kts. Heitmann 2018, 600). Nämä kokemukset, erityisesti kärsimyksen hetket, voivat toimia lähtökohtina myös eettisille pohdintoille, normeille ja emansipatoriselle toiminnalle (kts. esim. Immanen 2024, 337–342). ”Sirpale silmässäsi on paras suurennuslasi”, sanoo Adorno *Minima Moralian* luvussa ”Kääpiöhedelmiä” (Adorno 2024/1951, 59).

Kokemuksellisuus on olennainen osa Adornon ajattelua. Kokemuksista voimistuva teoria voi ohjata ja auttaa saamaan otteen vallitsevasta kapitalistisesta kokonaisuudesta. Heitmannin (2018, 601) mukaan kokemus ja teoria toimivat tulkitsijalla kehämäisesti ja tasapainossa. Yhtä lailla kuin tulkitsijan on heittäydyttävä kokemukseensa, on hänen myös perehdyttävä teorioihin ja käsitteellistykseen vallitsevasta tilanteesta, korjattava niitä kokemuksillaan ja kohdattava maailma uudelleen (mt.). Tietysti edellä kuvattu subjektiivinen lähtökohta voidaan nähdä rajoittavana siinä mielessä, että

esimerkiksi Adornon ajattelun painopisteet ja niiden luomat sokeat kohdat ovat voineet syntyä hänen omista rajallisista kokemuksistaan. Samalla niitä kuitenkin selittävät myös lukuisat muut seikat.

Heitmannin luennan mukaan Adornon teorian kriittinen ydin sijaitsee hänen rakentamassaan ajatuksessa ”totaliteettina olevan yhteiskunnan tulkitsemisessä” (Heitmann 2018, 601). Adornon mukaan tulkinta on toiseksi luonnoksi jämähtäneiden ilmiöiden kritiikkiä tuomalla esille niiden dynaamisuus, muuttuvaisuus ja historiallisuus (Adorno 2006/2001, 135–136). Eri ilmiöiden tulkinnan myötä voimme kyseenalaistaa niiden ”luonnollisuuden” ja ymmärtää kuinka ne ovat itse asiassa historiallisesti kehkeytyneitä ja katoavaisia. Adornon ajatuksien ja Heitmannin luennan valossa tulkinta ja kritiikki liittyvät yhteen. Tulkinnan ja kritiikin keinoin voimme kohdata subjektiivista, kulttuurista ja yhteiskunnallista todellisuutta ja ymmärtää nurinpäin kääntyneiden yhteiskunnallisten suhteiden ”salakieltä” (Heitmann 2018, 602). Heitmann korostaa, kuinka tämä kritiikin muoto muistuttaa Karl Marxin poliittisen taloustieteen kritiikin metodia (mt). Tämän ajatuksen valossa voisi myös sanoa, että tämä konstellatioiden, tulkinnan ja kokemusten avulla toimiminen tai ajattelu on myös ideologikriittistä. Adornon ideologikritiikin ytimessä on vallitsevan tilanteen näennäisen luonnollisuuden rikkominen ja pyrkimys löytää keinot, joilla ravistaa subjekteja muuttamaan kurjistavaa ja epäoikeudenmukaista kapitalistista järjestystä (kts. esim. Adorno 2003/1966, 347–351).²

Adornon ajatuksiin tulkinnasta liittyy merkittävästi myös hänen jatkokehittämiensä ajatus *fysiognomiasta*. Nähdäkseni *Minima Moralia* ilmentääkin Adornon niin sanottua fysiognomista tutkimustapaa, joka on paljon velkaa erityisesti Walter Benjaminille. Simo Pieniniemen (2020, 306) mukaan Adornon varhaisin esitys fysiognomiasta löytyy hänen ”radio-fysiognomiaa” käsittelevistä teksteistään vuosilta 1938–1942. Pieniniemen (2020, 306–307) mukaan fysiognomian käsite, joka on peräisin pseudotieteellisestä tavasta päätellä ihmisen ulkoisista piirteistä hänen persoonallisuuttaan määrittäviä

olemuksellisia ominaisuuksia, on Adornolla kriittisessä uudelleenkäytössä kulttuurin ja yhteiskunnan ilmiöiden tutkimuksessa. Pieniniemen tulkin mukaan fysiognomiassa "[e]nsinnäkään yhteiskunnallisia ilmiöitä ei voida ymmärtää, ellei niitä suhteuteta yhteiskunnalliseen kokonaisuuteen. Toisekseen yhteiskunnallinen kokonaisuus on mahdollista käsitteellistää vain, mikäli se tavoitetaan yksittäisissä ilmiöissä" (mt. 306). *Minima Moraliassa* Adorno kirjoittaa samaan tapaan:

Siitä, mikä filosofeille kerran tarkoitti elämää, on tullut yksityisyyden ja lopulta pelkän kuluttamisen aluetta, joka laahustaa materiaalisen tuotantoprosessin jatkeena vailla autonomiaa ja omaa substanssia. Jos haluaa kokea totuuden elämästä sen välittömyydessä, täytyy tutkia elämän vieraantunutta muotoa ja niitä objektiivisia mahteja, jotka määrittävät yksilöllistä olemista sen salaisimpia sopukoita myöten. (Adorno 2024/1951, 15.)

Adornon mukaan dialektisella ja fysiognomisella ajattelutavalla on yhä enemmän tilausta kapitalistisen yhteiskunnan muuttuessa yhä homogeenisemmäksi. Teoksessaan *Negative Dialektik* Adorno kirjoittaa, että yhteiskunnan kasvavan integraation myötä sen yksittäiset osat sidotaan enemmän määrin yleisyyksien mukaan (Adorno 2003/1966, 87–90). Näistä yksittäisistä osista ja yleisyyksistä on mahdollista saada parempi ote mikrologisella uppoutumisella ilmiöihin (mt.). Kiinnittämällä huomiota yksityiskohtiin voidaan oppia jotain tärkeää vallitsevan yhteiskunnan olemuksellisista piirteistä. Adorno kirjoittaa *Minima Moraliassa*:

Katse syrjässä olevaan, viha banaalisuutta kohtaan, uusien, ei-vielä-yleisiin-kaavoihin kangistuneiden käsitteiden etsiminen ovat ajattelun viimeinen mahdollisuus. (Adorno 2024/1951, 82.)

Tähän lainaukseen tiivistyy useampia Adornon ajattelun keskeisiä motiiveja. Ensinnäkin hän kiinnittää huomiota siihen, mihin emme tahallisesti tai tahattomasti kiinnitä huomiota. Toiseksi Adorno koettaa paitsi löytää

uusia käsitteitä, myös ravistaa universaaliksi kangistuneita käsitteitä (kts. esim. Havu 2021, 82). Eräs keino ravistella näitä käsitteitä ja käsitellä kokemuksiamme on ajattelu konstellaatioiden ja mallien avulla.

Adornon ajattelua leimaava piirre on hänen tapansa valaista ilmiöitä mallien (*Modell*) avulla. Sauli Havu (2021, 81) tuo Adornoon viitaten esille, kuinka filosofinen ajattelu on malleilla ajattelua ja Adornon kuvaama "negatiivinen dialektiikka" on näiden mallianalyyysien kokonaisuus. *Minima Moraliassa* Adorno sanookin, että hänen tietyt aforisminsa pyrkivät "antamaan malleja tuleville käsitteellisille ponnisteluille" (Adorno 2024/1951, 19). Adornon mallit voivat vaihdella laajuudeltaan ja abstraktiotasoltaan. Niitä voivat olla esimerkiksi "televisio, vapaa-aika, kehitys, taikausko, seksuaaliset tabut ja persoonallisuus" (Havu 2021, 81), mutta myös laajemmat yhteiskunnalliset tai psykologiset ilmiöt kuten "tendenssi", "konkretismi" ja "identifikaatio hyökkään kanssa" (Blili Hamelin & Särkelä 2020, 68). Silti näistä erityisistä kohteista koostuva teoria on Havun mukaan "sitovaa" muodostamatta systeemiä (Havu 2021, 83).

Mallianalyyysissa on lähdeävä liikkeelle arkipäiväisistä ja konkreettisista ilmiöistä, jotta voisi löytää niistä ja niissä ilmenevistä konflikteista yhteydet yhteiskuntarakenteeseen (Havu 2021, 81; Blili-Hamelin & Särkelä 2020, 68). Blili-Hamelinin ja Särkelän mukaan antagonistista totaliteettia pystytään tutkimaan näiden "mallien pluraliteetin" avulla (mt. 68). Mallit voivat tarjota "osittaisia selityksiä ja perspektiivisiä kuvauksia tästä itseään ylläpitävästä ja antagonistisesta yhteiskunnallisesta kokonaisuudesta" (mt. 68). Mallit ovat yrityksiä kuvaila yleistä alhaalta käsin, tarttumalla yksittäiseen ja vertailemalla, mikä siinä on epäidenttistä yleisen kanssa (mt. 68).

Mallianalyysi liittyy myös kiinteästi Adornon käsitykseen konstellaatioista (vrt. Havu 2021, 82). Heitmann korostaa "konstellaatioiden avulla ajattelun" olevan Adornon yhteiskunnallisen ajattelun systemaattinen keskus (Heitmann 2018, 596). Heitmannin tulkin mukaan konstellaatioiden idea on seuraavanlainen: sen sijaan, että

pyrkisimme nimittämään objekteja ehdottomilla ja luokittelevilla käsitteillä, meidän on lähestyttävä objektia teoreettiskäsitteellisellä konstellaatiolla (Heitmann 2018, 596). Konstellaatiossa voidaan ylittää yksittäisten käsitteiden rajoitukset ja yrittää tuoda esille muiden käsitteiden avulla se, minkä yksittäinen käsite jätti objektista ulkopuolelle (mt. 597). Tapa ajatella konstellaatioiden avulla ei etene formaalisti vaan se on kokeellista, leikkisää ja lähes taiteellisen luovaa (Heitmann 2018, 597).

Havu (2021, 82) mukaan konstellaatioanalyysin pyrkimyksenä on tarkastella yksittäisiä, historiallisesti kehkeytyneitä ilmiöitä suhteessa toisiin, jotta ne yhdessä voisivat valaista kokonaisuutta. Konstellaatiot muodostuvat ilmiöiden suhteuttamisesta toisiinsa ja näiden ilmiöiden historiallisen synnyn rekonstruktioista. Konstellaatioissa pyritään säilyttämään yksittäisten ilmiöiden erityisyys ja paljastamaan asetetun kohteen oma historiallisuus. (Havu 2021, 82.) Tässä kohtaa voisi vielä palata lukkoesimerkkiin. Sen sijaan, että olisi yksi avain, jolla avata kassakaappi, tarvitaan numeroiden yhdistelmä, jotta tutkimuksen kohde paljastuu (Adorno 2003/1966, 166). Havun tulkinnassa konstellaatioilla on myös käytännön seurauksia. Murtamalla eri käsitteiden jäykkyyttä voimme myös murtaa syvään juurtuneita oletuk-siamme ja niitä tietoisuuden muotoja, joita heruuden suhteet ovat muovanneet. Tavoitteena on selkeämpi ymmärrys yhteiskunnallisesta ja talo-udellisesta tilanteesta ja vastuunotto sen muuttamiseksi. (Havu 2021, 82–83.)

Lopuksi

Edellä olen esitellyt joitakin Minima Moralia-teoksen taustalla olevia olennaisia käsitteitä ja kriittistä tutkimusta ohjaavia periaatteita. Kirjoituksen alussa käsitelin Adornon käsitystä totaliteetista ja siitä, miten kapitalistinen yhteiskunta muuttuu vähitellen itseään tuhoavaksi mutta ristiriitajensa kautta harmonisoituvaksi antagonistiseksi totaliteetiksi. Tämän totalisaatioprosessin myötä vähitellen yksittäiset ja partikulaariset asiat, kokemukset ja ilmiöt tasapäis-tyvät. Silti Adorno näkee ristiriitaisesti näissä

yksittäisissä hetkissä ja kokemuksissa sinnikkyyt-tä ja vastavoiman mahdollisuuden. Adorno pyrkii ajattelussaan ottamaan vallitsevan todellisuuden, sen vaikutukset, kokemukset ja yksittäiset hetket vakavissaan monitieteellisessä kriittisessä teoriasaan. Kokemuksien tulkinnan ja siitä rakentuvien mallien teorian vuorovaikutuksen avulla voimme vähitellen lähestyä vallitsevaa totalisoituvaa yhteiskuntaa ja sen olennaisia piirteitä. Adorno sisällyttää tähän avainajatuksiensa kuten koke-mus, tulkinta, konstellaatiot ja mallit. Näiden käsitteiden ja tapojen avulla voimme ymmärtää vallitsevaa tilannetta ja hahmottaa mahdollisuuksia sen yli. Tällainen kokoava analyysi tarjoaakin mahdollisuuksia jatkosovelluksiin sekä moninai-siin pohdintoihin siitä, miten Adornon teoreetti-set tavat ja käsitteet toimivat omana aikanamme, ja minkälaisia käsitteellisiä, teoreettisia ja poliit-tisia mahdollisuuksia meillä on. ■

VIITTEET

- 1 Alalukujen "Yhteiskunnan, sen eri osa-alueiden ja ulkopuolen totalisaatio" ja "Tulkinta, kokemus, mallit ja konstellaatio: avaimia totaliteettiin" teksti on editoitua ja jatkokehriteltyä tekstiä opinnäytetyöstäni (kts. Rekola 2023).
- 2 Tässä tekstissä ei pystytä käsittelemään tulkinnan, fysiognomian ja dialektiikan välisiä eroja ja samanlaisuuksia Adornon ajattelussa.

KIRJALLISUUS

- Adorno, Theodor W. (2000/1993) *Introduction to Sociology*. Engl. Edmund Jephcott. Stanford University Press, Stanford.
- Adorno, Theodor W. (2003/1966) "Negative Dialektik". Teoksessa Rolf Tiedemann (toim.) *Gesammelte Schriften. Band 6: Negative Dialektik. Jargon der Eigentlichkeit*. Frankfurt Main, Suhrkamp, 7–412.
- Adorno, Theodor W. (2006/2001) *History and Freedom*. Engl. Rodney Livingstone. Polity Books, Cambridge.
- Adorno, Theodor W. (2024/1951) *Minima Moralia: Ajatuksia särjetystä elämästä*. Suom. Raija Sironen ja Erkki Vainikkala. Vastapaino, Tampere.
- Bliili-Hamelin, Borhane & Särkelä, Arvi (2020) "Unsocial Society: Adorno, Hegel and Social Antagonisms" Teoksessa Paul Giladi (toim.) *Hegel and the Frankfurt School*. New York, Routledge, 53–88.

- Demirovic, Alex (2019) "Kritische Theorie als reflektierter Marxismus". Teoksessa Uwe Bittlingmayer, Alex Demirovic & Tatjana Freytag (toim.) *Handbuch Kritische Theorie*. Springer VS, Wiesbaden, 89–162.
- Havu, Sauli (2021) "Tuhlatun silmänräpäyksen jälkeen – Adornon myöhäisfilosofian marxilaisuus". *Tutkimus & Kriittikki* 1:1, 67–87.
- Heitmann, Lars (2018) "Society as 'Totality': On the Negative-Dialectical Presentation of Capitalist Socialization" Engl. Jacob Blumenfeld. Teoksessa Beverly Best, Werner Bonefeld & Chris O'Kane (toim.) *The Sage Handbook of Frankfurt School Critical Theory Vol. 2*. Sage Publishings, Lontoo, 589–606.
- Immanen, Mikko (2024) "Jälkisanat: Adornon 'Surullinen tiede'" Teoksessa *Minima Moralia: Ajatuksia särjetystä elämästä*. Vastapaino, Tampere, 329–348.
- Ludwig, Christian (2019) "Der Gesellschaftsbegriff in der Kritischen Theorie". Teoksessa Uwe Bittlingmayer, Alex Demirovic & Tatjana Freytag (toim.) *Handbuch Kritische Theorie*. Springer VS, Wiesbaden, 797–817.
- Pieniniemi, Simo (2020) *Kulttuuriteollisuus ja dialektiikka: Näkökulmia Theodor W. Adornon ajatteluun*. Vastapaino, Tampere.
- Rekola, Juho (2023) "Maailman uhkaavat kasvat": Välttämättä väärän tietoisuuden muutoksista Theodor W. Adornon Philosophy and Sociology -luentosarjan mukaan. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto: Tampere. DOI: <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202304274801>.